

(16) 1911 & 1912: En feministisk international?

You must realize that there is not only the struggle for woman Suffrage, but that there is another mighty, stormy struggle going on all over the world, I mean the struggle on and near the labour-market.

Marie Rutgers-Hoitsema, 1911

International Woman Suffrage Alliance (IWSA) fann sin slagkraft i att vara en enfrågerörelse. Alliansen strävade efter att göra rösträttskampen kraftfull. Det var viktigt att kunna visa upp många deltagare. Inom Alliansen fanns inte plats för någon diskussion om andra sidor av medborgarskapet. Därmed kunde kvinnor som inte hade pretentioner på en förändring av genusarbetsdelningen ansluta sig. Eftersom tiden inneburit ett uppsving för en moderlighetsideologi fick en sådan stor plats inom rösträttsrörelsen. Men några aktivister fortsatte att värdera frågan om kvinnors ekonomiska medborgarskap högt. De ville se en mer omfattande emancipation i jämlikhetens tecken. Några av dem tog initiativ till en ny internationell organisation i Stockholm 1911.

IWSA höll sin sjätte internationella kongress i juni i Stockholm. Den samlade 1200 deltagare.¹ Organisationen, som bildats i opposition till vagheten inom ICW, hade utgått från radikala kvinnors krav på jämlikhet. Röst-rätten hade i Europa blivit aktuell när män i land efter land under slutet av 1800-talet organiserade sig för att utvidga sin rösträtt. Bara i länder som Frankrike och Schweiz hade alla män sedan 1848 politiskt medborgarskap. Sakförhållandet kan formuleras på ett annat sätt: i Europa hade sedan länge *män – enbart män* men inte *alla män* – fullt politiskt medborgarskap. Alla kvinnor hade varit uteslutna fram till 1906.

När ideologier om jämlikhet under 1800-talet fick allt större genomslag,

1. 12–17 juni 1911, Catt 1911:7; Tidningsskriverierna om kongressen var omfattande, se t ex *DN* för månaden juni samt *Iduns kongressnummer* 1911.

tillsammans med en ekonomisk utveckling som gav större resurser att fördela, krävde nya grupper av människor att bli delaktiga i politikens beslut. Under 1800-talet hade inkomst och egendom varit viktiga för att legitimera medborgerliga rättigheter. De som utdefinierats blev allt påstridigare under slutdecennierna. Nya grupper drev demokratiseringsprocessen framåt. Brist på inkomst eller förmögenhet hade hållit många män utanför statens angelägenheter, inte könet. För kvinnor förhöll det sig på annat sätt; under 1800-talet hade det biologiska könet varit det som för alltid uteslöt en person från ett jämlikt politiskt medborgarskap. Därtill kom lagar, regler och traditioner som diskriminerade kvinnor på arbetsmarknaden och gifta kvinnor allra mest. Några få ogifta kvinnor hade i kraft av sina inkomster kunnat få lokalt politiskt inflytande. Enstaka kvinnor hade krånglat sig mellan finmaskiga nät av diskrimineringar och lyckats skaffa sig ett relativt stort ekonomiskt oberoende. Men ingenstans hade kvinnor något att bestämma om i statens affärer. För kvinnor var könet definitivt diskriminerande politiskt. Därtill var könet kraftigt begränsande när det gällde ekonomiska rättigheter.

Efter år 1900 växte kvinnors otålighet, parallellt med att män kämpade för rösträtten, och kanaliserades in i organisationer för rösträtt. Nationella kvinnorösträttsorganisationer växte fram och anslöt sig till IWSA, som grundats 1904. Åsikterna om genusarbetsdelningen, kvinnors lönearbete och andra ekonomiska frågor kunde i den allt större skaran aktivister vara av varjehanda slag, från relativt konservativa till ytterst radikala; ekonomi och arbete var icke-frågor inom denna snabbt växande organisation.

Den inflytelserika svenska författarinnan Ellen Keys bok *Barnets århundrade* hade kommit ut på svenska år 1901. Snart fanns den översatt till de stora västerländska språken. I den fanns ett värtaligt försvar för nattarbetsförbudet för kvinnor; Key hävdade det med argument om att modern borde vara hemma och uppfostra barnen. Key var dessutom förespråkare för rösträtt för kvinnor. Hon argumenterade i den frågan också utifrån moderskapet. Det var kvinnans särart, som skulle tillföras samhället. Hon jämförde staten med en familj där uppgifterna var delade mellan föräldrarna efter traditionellt mönster:²

2. Keys bok innehåller ett kvantitativt omfattande försvar för särlagar på arbetsmarknaden för kvinnor och särskilt för nattarbetsförbudet, Key 1900 (1911–1912, eng 1909a), flera tyska upplagor 14e uppl 1908; Manns (1994) 2001; Melander (1994) 2001; Obs att Ellen Key tidigare hade gjort ett utfall

Kvinnan bör få rösträtt och tillträde till alla de medborgerliga livets områden, emedan samhället behöver mödrar lika väl som fäder.³

Keys inställning delades troligen av många på rösträttskongressen i Stockholm 1911. I opposition till sådana strömningar organiserades där ett internationellt nätverk för att försöka revidera den nya diskriminerande lagen på arbetsmarknaden, nattarbetsförbudet. IWSAs ordförande Carrie Chapman Catt var informerad om planerna i förväg av Marie Rutgers-Hoitsema. I ett brev höll Catt med Rutgers-Hoitsema om att "kvinnans behov och rätt till arbete för en rättvis lön och under rättvisa villkor var större än behovet av rösträtt". Men hon varnade Rutgers-Hoitsema för att åsikterna om detta var skiftande inom hennes organisation.⁴ Catt var medveten om att många höll med Ellen Keys formulering om varför kvinnor behövde rösträtt. Som ordförande insåg hon att arbetslivet var en mer komplicerad fråga än rösträtten och att de kvinnor som arbetade för politiskt medborgarskap inte alltid var intresserade av ett ekonomiskt sådant.

I sitt tal vid kongressens öppnande markerade Carrie Chapman Catt ändå att hon var för en jämlikhet i arbetslivet utan att göra det till en huvudfråga. Hon anspelade öppet på särslagarnas negativa inverkan, när hon beskrev industrisamhällets förändrade villkor för kvinnor i industriellt arbete:

Överallt betalas de sämre än män för samma arbete, överallt diskriminerar man mot dem. De är utlämnade till krafter över vilka de inte har någon kontroll. Lagstiftande organ, som varken förstår kvinnor eller betydelsen av denna kvinnoinvasion i den moderna industrin, försöker att reglera löner, timmar och villkor under vilka kvinnor arbetar. Redan har allvarliga orättvisor drabbat många kvinnor på grund av sådan dåligt underbyggd lagstiftning.⁵

mot kvinnorörelsens försök att få in kvinnor på tidigare s k manliga arbetsområden, Key 1896, och att hon skrivit en bok om kvinnorörelsen där hon fortsatt sin kritik, 1909b, eng 1912 & 1979.

3. Key 1896:55; Karlsson 1995.

4. "That woman's need and her right to labor at fair pay and under fair conditions is a greater question than the suffrage, we will all agree." Brev från Rutgers-Hoitsema till Catt 26/4 1911, brev från Catt till Rutgers-Hoitsema, Stockholm 12/5 1911. Mapp 12 Coll R-H IIAV; *International Woman Suffrage Alliance (IWSA). Report of Sixth Congress*, Stockholm, Sweden, June 12, 13, 14, 15, 16, 17, 1911. London 1911, hädanafter = *IWSA Report ... 1911*.

5. Rubriken: "Is woman suffrage progressing?". "[...] Everywhere paid less than men for equal work, everywhere discriminated against, they are utterly at the mercy of forces over which they have no control. Law-making bodies, understanding neither women nor the meaning of this woman's invasion

Chapman Catt var för en arbetsmarknad utan regleringar och gjorde ingen anspelning på den socialistiskt feministiska ståndpunkten. Dessutom fastslog hon att den omfattande prostitutionen och handeln med kvinnor, så kallad ”vit slavhandel”, hade sin grund i de ojämlika villkoren på arbetsmarknaden. Om inget vidtogs skulle könssjukdomar spridas ”och försämra [den mänskliga] rasen”. Chapman Catt såg inte erövringen av rösträtten som den slutliga lösningen utan önskade nära nog en förändring av hela samhällssystemet.⁶

Hennes tal innehöll dels en tro på kvinnor som mer angelägna än män om ”samhällets totala välfärd”, dels ett krav på att kvinnor skulle få samma villkor som män i politik och på arbetsmarknaden, det vill säga en feministisk blandning av en tro på kvinnor som annorlunda än män med krav på en jämlik lagstiftning. Betoningen av det biologiska hade tilltagit i samhällsdebatten. Det fanns socialdarwinistiska ekon i Catts tal när hon hävdade att ”vi försvarar det allra bästa hos mödrarna av vår ras”. Ett sådant ordval kunde – men behövde inte – göra att krav på jämlik lagstiftning i arbetslivet försvagades. När Carrie Chapman Catt framhöll att kvinnan var väsensskild från mannen kunde hon stärka kvinnor som önskade särdrag i deras övertygelse. Men Catt själv gjorde sig inte till tolk för krav på särbehandling utifrån sin särartsargumentering, tvärtom.⁷ Som ordförande för en stor organisation, i sig radikal, hade hon anledning att verka ideologiskt enande. Hon hade sträckt sig långt när hon yttrade sig så tydligt som hon gjorde om att reglering av arbetsmarknaden försvårade för kvinnor.

Någon kongressbok med program och inlägg publicerades inte efteråt. Den officiella rapporten från Stockholmskongressen består av en samling rapporter, som varje land i förväg lämnat in om vad som hänt sedan rösträttskongressen i London. Bara en enda av dessa, den norska, hade överhuvudtaget en kommentar om skyddslagstiftning.⁸ Fru F. M. Qvam, ordförande

of modern industry, are attempting to regulate the wages, the hours, the conditions under which they shall work. Already serious wrong has been done many women because of this ill-advised legislation.” (69f) *IWSA Report ... 1911:58–71*.

6. ”White Slave Traffic [...] deteriorating the race” (70), *IWSA Report ... 1911:69f*; Catt omfattade en evolutionism som låg nära den som Perkins Gilman företrädde: kvinnors potential måste tas tillvara för att mänskligheten skulle kunna utvecklas. Fowler 1986:56ff.

7. ”the ultimate welfare of society” samt ”we are defending the highest good of the mothers of our race” (70f), *IWSA Report ... 1911:69ff*.

8. ”Reports of countries affiliated”, *IWSA Report ... 1911:72–137*.

för Landstemmeretsforeningen, uttryckte sin lättad över att kvinnorörelsen i hennes hemland hade hindrat ett nattarbetsförbud:

L.K.S.F. [den norska kvinnorösträttsföreningen] har alltid använt sitt inflytande till förmån för kvinnor när lagar som berört kvinnor har kommit upp till behandling i riksdagen. Så till exempel lyckades vi, när arbetarskyddslagarna var uppe till behandling, se till att få igenom beslut om en kvinnlig yrkesinspektör och *att lagen inte förbjuder kvinnors nattarbete*.⁹

Norge och Finland var vid denna tid de två nordiska länder som avvisat Bernkonventionen. Finland var det första land i Europa som gett kvinnor rösträtt (1906) och där hade regering och lagstiftare inte kunnat negligera kvinnors åsikter. Anna Lundström från det finska Kvinnoaksförbundet Unionen betonade att de kvinnor som var representerade i finska lantdagen varit negativa till särlagar. Regeringen hade låtit utföra en enkät bland industriarbeterskor om nattarbetsförbudet och avstått från att införa ett sådant när det visade sig att arbeterskorna var emot idén.¹⁰

Den finska yrkesinspektrisen och lantdagsledamoten Vera Hjelt talade på ett heldagsmöte för allmänheten på Folkets Hus, vilket leddes av Anna Lindhagen. Det var arbetarrörelsens egen arena i huvudstaden och mötet vände sig till en lokal publik. Hjelt talade svenska. Ämnet var socialt och politiskt samarbete mellan män och kvinnor i Finland. Som exempel på att lantdagen, det finska parlamentet, var följsam mot kvinnor lyfte hon fram enkäten som hade visat att arbeterskor inte ville ha inskränkningar i sin rätt att arbeta. Mer än 64 procent av kvinnorna i undersökningen behövde sin inkomst eftersom de var änkor, frångivna eller övergivna kvinnor. De hade ansett att en lag om nattarbetsförbud skulle ge dem osäkrare arbetsförhållanden. Bara 13 procent av de tillfrågade hade varit positiva till en särlag. De flesta hade ansett att en lag skulle beröva dem valfrihet i arbetet, ta ifrån dem bättre arbeten och hänvisa dem till hemindustriellt lågavlönat arbete. Hjelt menade att arbeterskorna

dels icke önska att deras arbetsfrihet skall kringskäras af sådan särlagstiftning
dels ha ställt sig tveksamma om nattarbetsförbudet verkligen vore en ”skydds-

9. *IWSA Report ... 1911:120* [UWs kursiv].

10. Danmark skulle inte heller komma att ansluta sig. Hagemann 1995; Ravn 1995; Wikander 1994:51. Initiativet till enkäten hade utgått från Unionen. *IWSA Report ... 1911:92ff.*

lag” för dem eller om icke densamma snarare skulle komma att drifva dem ifrån det bättre aflönade och ordnade fabriksarbetet till hemindustrin och beroendet af osäkert, tillfälligt arbete.

Den finska kvinnorörelsen hade följt den utländska debatten. Vera Hjelt åberopade de feminister som redan på internationella kongresser på 1890-talet framhållit att lagstiftningen var negativ, eftersom den minskade kvinnors frihet och tvingade dem att ta sämre arbeten. Här bekräftas ett direkt inflytande från kontinentens kongresser till Norden och att de aktiva kvinnorna hade ett livaktigt internationellt nätverk. Den finska lantdagen hade beslutat att minska på nattarbetet så mycket som möjligt för både män och kvinnor, ett beslut helt i Vera Hjelts smak. Hjelt hade några år tidigare betecknat en skyddslagstiftning bara för kvinnor som en ”vårdspolitik”. Genom att presentera enkäten, som hon själv en gång varit med om att initiera, ville Hjelt stärka den redan starka opinionen bland svenska socialdemokratiska kvinnor mot ett nattarbetsförbud. Kanske ville hon samtidigt demonstrera vilken nytta kvinnor kunde ha av sin rösträtt.¹¹ Kanske skulle svenska kvinnor med rösträttens hjälp senare kunna förändra och riva upp den svenska riksdagens följsamhet mot Bernkonventionen? En viss anledning till optimism på längre sikt kunde rösträtten troligen ge. Men ett litet antal kvinnor från länder som redan anammat Bernkonventionen såg ingen anledning att invänta sitt politiska medborgarskap. De ville så snart som möjligt riva upp förbudet mot att arbeta på natten.

Många av delegaterna på rösträttskongressen i Stockholm hade varit aktiva på andra kvinnokongresser. Kanske ska det inte ses som märkligt att nattarbetsförbudet dök upp informellt i Stockholm 1911 liksom det gjort i Köpenhamn året innan. Bernkonventionen hade mött ett organiserat motstånd från kvinnor i de nordiska länderna och det var aktuellt. Svenskor hade på hemmaplan kraftigt protesterat mot att Bernkonventionen infördes. Beslut hade ändå tagits vid riksdagarna 1908 och 1909. Från år 1911 blev nattarbets-

11. *IWSA Report ...* 1911:9f. Se även A. Lindhagens korrespondens med Rutgers-Hoitsema och hennes motstånd mot nattarbetsförbudet. Vol. 20, ALs Saml. SSA; Anna Lindhagen var syster till Carl Lindhagen; Hjelt 1909 (cit. 3); Hjelt 1911:8f (cit. 8); *Actes du Congrès Féministe International de Bruxelles 1912*, publiés par les soins de Mlle Marie Popelin, docteur en droit, secrétaire générale de la Ligue. Bruxelles: Impr. Scientifique, 1912:58, hädanefter = Bruxelles 1912; Hjelt-Cajanus 1946; Karlsson 1995.

förbudet tillämpat i Sverige, övervakat av yrkesinspektionen.¹² Självklart hade inte upprördheten över utgången lagt sig när rösträttskongressen hölls.

Marie Rutgers-Hoitsema samlade information om de förbudsfientliga opinionerna under sin vistelse i Stockholm. Hon förberedde ett organiserat motstånd mot det internationaliserade nattarbetsförbudet och ytterligare andra konventioner som kvinnor fruktade senare skulle tas på internationell nivå. Till Stockholm hade hon kommit som en av elva suppleanter i den holländska delegationen. Hon var aktiv inom rösträttsarbetet i Holland och sedan länge uttalat emot nattarbetsförbudet. Före kongressen hade Rutgers-Hoitsema inte bara skrivit till Carrie Chapman Catt om sina planer utan även till Marie Bonneval, Frankrike, Dagny Bang, Norge, Maikki Friberg, Finland och Louise Neergaard, Danmark för att engagera dem. Hon hade avslutat sitt rundbrev med en mening som klingade som ett motto: ”Rätten till arbete är lika oumbärlig för kvinnan som rätten att rösta.”¹³

Rutgers-Hoitsema började med att samla intresserade kvinnor i ett av konferensrummen på Grand Hôtel, som var säte för kongressen. Hon presenterade en skiss på en ny internationell organisation, vars huvudsyfte var att upphäva nattarbetsförbudet och införa könsneutrala förhållanden i arbetslivet. Hon föreslog grundandet av en organisation med namnet International Women's Labour Association. Konstitutionsförslagets utgångspunkt var att ”män och kvinnor, som fötts som lika fria och självständiga delar av den mänskliga rasen, borde skyddas på samma villkor av arbetarskyddslagstiftningen”. Rutgers-Hoitsema tänkte sig en bas av nationella kommittéer. En del av verksamheten skulle vara att kommittéernas medlemmar i sin tur anslöt sig till de nationella avdelningarna av den nya internationella föreningen för arbetarskydd, som låg bakom Bernkonventionen. Inifrån skulle de försöka få nattarbetsförbudet för kvinnor upphävt. Det skulle bli den nya föreningens första uppgift. Kallelsen till detta möte hade distribuerats öppet. De ganska fåtaligt församlade hade olika meningar om förslaget; från tyskan Else Lüders och amerikanskan Maud Nathan mötte det nedgörande kritik.¹⁴ Mötet upplöstes utan att någon förening hade bildats.

12. Karlsson 1995; Åkerblom 1998.

13. "Congrès 1911 – Stockholm" Dos 41, BMD; "Le droit de travail est non moins indispensable à la femme que le droit de vote." Brev (en rundskrivelse) 11/3 1911 från M.H.W. Rutgers-Hoitsema. Mapp 12, Coll R-H IIAV; *IWSA Report ... 1911*:18.

14. "Invitation" till mötet ("room next to Congress Hall") 15 juni 1911 kl 4 1/2 (*half past four*) var

Två dagar senare möttes endast de som var positiva till en jämlik arbetsmarknadsreglering. Dessa kvinnor bildade en organisation med det vagare namnet Correspondance Internationale / International Correspondence / Internationale Korrespondenz. Dess sekreterare och allt-i-allo blev initiativtagaren Marie Rutgers-Hoitsema. Hennes syfte var att skapa en internationell organisation mellan "feminister" i olika länder, som var positiva till arbetarskyddslagar men inte ville att de skulle stiftas enbart för kvinnor. Grunden lades till en internationell organisation kring den socialistiska feminismens idé: ett ekonomiskt medborgarskap och jämlikhet på arbetsmarknaden med arbetarskydd för alla arbetare. I ett brev till norskan Dagny Bang, som varit införstådd med förberedelserna, berättade Rutgers-Hoitsema att svenskorna Anna Lindhagen samt Frida Stéenhoff varit de enda närvarande vid det avgörande tillfället förutom holländskor. Men många fler hade förklarat sig intresserade. Anna Lindhagen blev svensk korrespondent. Lindhagen, Rutgers-Hoitsema själv och norska Dagny Bang utgjorde den nya organisationens kärntrupp.¹⁵

Rutgers-Hoitsema skulle verka för det nya nätverkets utbredning på den internationella kvinnokongressen i Bryssel året därpå. De länder som var intresserade var fortfarande få och organisationen i ett känsligt startläge. På rösträttskongressen hade den varit en liten parentes, inte gjort succé och knappast märkts för de flesta deltagarna. Dagny Bang kommenterade senare

tryckt på ett papper med brevhuvudet "Nationaal Comité Inzake Wttelijke Regeling van Vrouwenarbeid", grundad 1903, och undertecknad av M. W. H. Rutgers-Hoitsema, W. Drucker, Marina Kramers, Dr. Aletta H. Jacobs och J. C. van Lanschot Hubrecht. Det fanns i engelsk, fransk och tysk version. Mapp 12, Coll R-H, IIAV, även i Vol. 20, ALs Saml, SSA; "Constitution of the International Women's Labour Association", med kallelse till mötet "Men and women being born equally free and independent members of the human race, ought to be equally protected by the labour legislation". Mapp 12 Coll R-H, IIAV; tryckt kopia av artikel "Internationale Frauenbewegung und internationaler Arbeiterinnenschutz", *Berliner Politischer Tagesdienst* 21/6 1911 (som hänvisar till *Soziale Praxis*), i 10 412, Pre-ILO, The Archives Unit of ILO; brev från M. W. H. Rutgers-Hoitsema till Dr Bang, 9/7 1911, Mapp 16 Coll R-H IIAV.

15. 17 juni 1911 enades man om ett sk principprogram och en handlingsplan. "Abschrift. Internationale Korrespondenz gegründet in Stockholm, 17 Juni 1911". Brev från M. W. H. Rutgers-Hoitsema till "Dr Bang och Fräulein Lindhagen" 9/11 1911. ALs Saml. Vol. 20. SSA; Tre personer i varje land skulle vara länken till Rutgers-Hoitsema. Hilda Sachs skulle sluta sig till de andra svenskorna. Från Finland Vera Hjelt, Tekla Hultin och Maikki Friberg, från Danmark Frk Th. Daugaard, Louise Neergaard och Julie Arenholt, från Frankrike Mme Léon Brunschvicg och Mme Compain, från Ungern Rosika Schwimmer, från England Cristal Macmillan [sic] och Eva Gore-Booth. Från Tyskland fanns ingen intresserad, bara kritiker. Brev från M. W. H. Rutgers-Hoitsema till Dr Bang, 9/7 1911. Mapp 16 Coll R-H IIAV; korr i Vol. 20, ALs Saml. SSA.

motsättningarna vid bildandet med att uttrycka sin motvilja mot ”skyddsfanatiker” och sin förtvivlan över att kvinnor var så svåra att ena.¹⁶

I slutet av april 1912 samlades Le Congrès Féministe International de Bruxelles, vilket blev den sista kongressen i den rad som kallat sig feministiska. Den var inte en kongress inom International Council of Women, men ändå på omvägar anknuten till den.¹⁷ Kongressen följde med den nya tiden. Huvudorganisatör och generalsekreterare var, som vanligt i Bryssel, jur dr Marie Popelin, feminist av gammalt märke. Hon försökte balansera sin kongress mellan den äldre feminismen och den rösträttsfokuserande. Hon beklagade att de engelska suffragetterna som satt i fängelse inte kunde närvara och hälsade samtidigt moderata rösträttskvinnor varmt välkomna.¹⁸ Ett antal män, särskilt universitetsprofessorer, fanns på listan över kongressens hedersmedlemmar, liksom den socialistiske advokaten och parlamentarikern Émile Vandervelde.¹⁹

I ett öppningstal prisade den socialistiske belgiske parlamentarikern Hector Denis sitt eget hemland för att slå vakt om ”arbetets frihet” och menade att kongressen ville ”föreninga civila rättigheter med ekonomiska rättigheter” för kvinnor.²⁰ Marie Popelin tackade honom och socialistledaren Émile Vandervelde för deras parlamentariska stöd för en arbetarskyddslagstiftning för barn. Däremot avstod hon från att kommentera Vanderveldes och Denis positiva syn på skyddslagar för kvinnor. Saknade den betydelse för Marie Popelin, eftersom det inte var aktuellt med ett nattarbetsförbud för kvinnor i Belgien? Var det stöd kvinnoosaken kunde få i parlamentet främst att vänta från socialister, som därför måste bemötas försiktigt?²¹ Märkligt är Denis tal om

16. "Schutzfanatiker", brev från Bang till Rutgers-Hoitsema (märkt: "Antword op de brief van 9 Juli 1911"), Mapp 16 Coll R-H IIAV. Om organisationens slut, se Appendix II.

17. Bruxelles 1912; Congrès 1912 – Bruxelles, Dos 43, BMD; Lefaucheux 1966:350.

18. *La Française* 19/5 1912; "Le congrès féministe internationale", *L'étoile Belge* 29/4 1912; Congrès 1912 – Bruxelles, Dos 43, BMD.

19. T ex Oddo Deflou, Avril de Sainte-Croix, Maria Vérone och Isabelle Bogelot. Bruxelles 1912: 25f; Congrès 1912 – Bruxelles, Dos 43, BMD.

20. Hector Denis var socialist sedan 1875; "[...] la liberté du travail [...]", "[...] lie le droit civil au droit économique [...]", Congrès 1912 – Bruxelles, Dos 43, BMD.

21. *L'étoile Belge* 29/4 1912, Congrès 1912 – Bruxelles, Dos 43, BMD; Hilden 1993:316ff.

ekonomiska rättigheter för kvinnor – men så uttryckte sig gärna socialister, trots att de var positiva till nattarbetsförbud och andra särlagar.

När kvinnors ekonomiska villkor behandlades på denna kongress togs särlagarna upp. Formuleringarna gick alla i en jämlikhetsriktning. Männen positiva syn på särlagar för kvinnor hade inget stöd. Marie Rutgers-Hoitsema, Wilhelmina Drucker och Marie Bonneval var morgonens tre viktigaste talare. Alla uppehöll sig vid temat jämlikhet i arbetslivet.²²

Marie Rutgers-Hoitsema skisserade en historik av industrialismen, som inneburit en utvidgning av statliga arbetsförbud. Först hade barnarbetet reglerats, senare förbjöds barn helt att lönearbeta, därefter reglerades arbetstiden för ungdomar oavsett kön. Till sist utvidgades lagarna ”som kallades för skyddslagar” till vuxna kvinnor men inte till män. Hon informerade publiken om protesterna i Norge, Finland och Danmark mot den senaste regleringen (utan att nämna Sverige, kanske för att protesterna där varit förgäves) som var Bernkonventionens förbud för kvinnor att arbeta nattetid. Hon kritiserade Internationella föreningen för arbetarskyddslagstiftning och påpekade att den planerade ännu en internationell konvention, som skulle minska arbetsdagen till tio timmar: den skulle gälla enbart kvinnor.²³

Som en möjlighet att göra motstånd presenterade Marie Rutgers-Hoitsema sitt skötebarn, International Correspondence, som enligt henne var ”den första internationella feministiska organisationen”.²⁴ Till feminismen räknade hon således varken den internationella rösträttsrörelsen International Woman Suffrage Alliance eller International Council of Women, organisationer hon väl kände till. För henne utgjorde jämlikhet på arbetsmarknaden basen för feminismen. Syftet med organisationen var

att skapa förbindelser mellan kvinnor, eller rättare sagt mellan feminister i skilda länder, som, även om de tycker att arbetarskyddslagstiftning är nöd-

22. Rubriken var "Conditions d'infériorité de la femme vis-à-vis du travail; lois dites de protection; admission des femmes à tous les emplois et professions; égalité des salaires et traitements à travail égal; travail domestique des gens de maison; syndicats féminins", Bruxelles 1912:55ff & 62ff; Drucker var redaktör för *la Revue féministe néerlandaise*, enl *La Française* 19/5 1912; "Le congrès féministe", *L'étoile Belge* 30/4 1912, samt annat material i Congrès 1912 – Bruxelles, Dos 43, BMD.

23. Bruxelles 1912:56ff; Rutgers-Hoitsema skickade sitt tal till Anna Lindhagen i brev från M. W. H. Rutgers-Hoitsema till A. L. 10/5 med kommentarer om kongressen. Vol. 20, ALs Saml. SSA.

24. "[...] pour autant que je sache, la première organisation féministe internationale [...]". Bruxelles 1912:61.

vändig, är emot en speciell lagstiftning bara för kvinnors arbete, därför att en sådan skadar arbeterskorna.²⁵

Formuleringen var den socialistiska feminismens: arbetarskydd för alla men inga särdrag. Sex stater hade anslutit sig till Internationella korrespondensen: Sverige, Norge, Danmark, Ungern, Nederländerna och Belgien.²⁶

Marie Rutgers-Hoitsema lät hoppfull när hon beskrev hur ”feminister” skulle förenas för att ge kvinnor kraft att tillsammans kämpa för rätten till arbete och emancipation. Hennes retorik var full av inspiration från socialismens sätt att uttrycka sig, ”att förenas”, att gå framåt i ”täta led”, att kämpa för gemensamma ideal:

Vår heta förhoppning är att feminister i alla länder, som hittills kämpat var för sig, och antagligen just därför utan stora framsteg, ska sluta sig samman i framtiden. Att förenas kommer att ge styrka.

Vi hoppas att International Correspondence kommer att vara en startpunkt för feminister i hela världen i en marsch framåt, i täta led, för att uppnå ett gemensamt ideal: kvinnans fullständiga emancipation. Måtte vi aldrig glömma att för att uppnå detta vackra ideal, är rätten till arbete helt nödvändig. Hjälp oss att erövra den rätten.²⁷

För Rutgers-Hoitsema var lönearbetet en rättighet som återstod att erövra. Utan den förblev kvinnor underordnade. Och rätten måste praktiseras. Lönearbete för alla var vägen till emancipation. Undertexten talade också om ett slut på en rigid genusarbetsdelning och att alla yrken skulle vara möjliga att uppnå också för kvinnor.

25. "[...] de former un lien entre les femmes, ou plutôt entre les féministes des divers pays qui, quoique considérant la législation protectrice des travailleuses comme nécessaire, s'opposent à une législation spéciale sur le travail de la femme seulement, à cause du préjudice qui en résulte pour les ouvrières elles-mêmes", Bruxelles 1912:60.

26. Frankrike, Storbritannien och Finland övervägde medlemskap. Bruxelles 1912:60; Korr i Mapp 14, 15, 16 Coll R-H, IIAV.

27. "Nous souhaitons ardemment que les féministes de tous les pays, qui jusqu'ici ont lutté séparément et par cela même probablement sans beaucoup de succès, s'unissent à l'avenir. L'union fait la force. Que, pour les féministes du monde entier, la Correspondance Internationale soit le point de départ d'une marche en avant, en rangs serrés, à la poursuite du même idéal: la complète émancipation de la femme. N'oublions jamais que pour atteindre ce bel idéal, le droit au travail nous est indispensable. Aidez-nous à le conquérir." Bruxelles 1912:61; Detta inlägg var återgivet t ex i *L'étoile Belge* liksom Druckers rapport. *L'étoile Belge* 30/4 1912, Mapp: Congrès 1912 – Bruxelles Dos 43, BMD.

Wilhelmina Drucker stödde henne genom att kritisera konsekvenserna av nattarbetsförbudet. Kvinnor hade uteslutits från skrädderier, mejerier, tvätterier, porslinsstillverkning och post- och telegrafanställningar; deras arbeten hade övertagits av män. Särslagen hindrade kvinnor att göra karriär genom att de blev besvärliga för arbetsgivaren. Dessutom led kvinnor själva psykologisk skada av en lag som innebar att en kvinna aldrig ansågs mer vuxen än en pojke på 16 år. Hennes avslutning var kraftfull – med allusioner till de aktuella författarna Olive Schreiner och Thorstein Veblen – om hur samhällets genusarbetsdelning skapat den passiva överklasskvinnan och nu höll på att sprida samma ”parasitism” till arbetarklassen via lagstiftning.²⁸ Feminismen bekämpade kvinnors passivisering:

Kvinnor från de högre klasserna blir mer och mer parasiter. Skyddslagarna tvingar kvinnor ur de lägre klasserna att också bli det. Medvetenheten – även om den är otydlig hos somliga – om denna förnedring har skapat den feministiska rörelsen. Feminismens själva grund är kampen mot den påtvingade parasitismen. (Applåder)²⁹

Druckers argumentering verkade utgå från ett oberoende feministiskt perspektiv eftersom hon inte begärde samma arbetarskydd för alla. Marie Bonneval kompletterade henne genom att tala till förmån för ett skydd som omfattade både kvinnor och män. Bonneval fick applåder när hon lyfte fram det dubbla kravet, som socialistiska feminister brukade resa och som danska och svenska socialdemokratiska kvinnor försökt få gehör för inom Andra internationalen ett år tidigare.

Brysselmötet förde inom kongressens dagordning fram kritik mot särslagar för kvinnor utan att någon försvarare hade fått formellt utrymme. Inte heller rapporterade Marie Popelin om någon opposition från publiken. Men sådan kan ha förekommit – Popelin hade friserat tidigare kongressprotokoll. Detta var hennes kongress och en belgisk feministisk kongress. Marie Bon-

28. Veblen 1899; Schreiner 1911.

29. "La femme des classes élevées descend de plus en plus au rang de parasite. Les lois de protection obligent la femme des classes inférieures à le devenir aussi. C'est l'impression consciente, ou inconsciente, de cet abaissement qui produit le mouvement féministe. Le féminisme est au fond la lutte contre le parasitisme forcé. (Applaudissements)" (70) Bruxelles 1912:68ff; Applåderna finns inte utsatta i den tryckta protokolls-boken men de kom just här, enl *L'étoile Belge* 30/4 1912.

neviai hade, liksom Carl Lindhagen i Köpenhamn, försökt att få gehör för att utvidga förbudet till alla istället för att upphäva det för kvinnor.

Och denna gång försökte kongressen jämkna något mellan en tidigare strikt feministiskt frankofon linje och en mer diffus internationell anglosaxisk samtidigt som Popelin förbehöll sig rätten att – som tidigare – auktoritärt styra kongressen och dess skriftliga redovisning. Resolutioner togs inte. När det gällde särlagar för kvinnor släppte Popelin bara fram en feministisk om än något skiftande diskurs. Den fick ha socialistiska inslag, trots att hon inte gillade den politiska inriktningen. Hon hade dock insett att socialister kunde vara redskap i emancipationen för kvinnor, antingen de satt i parlamentet eller inte.